

PARTICULARITĂȚILE STABILIRII COMPETENȚEI TERITORIALE A STATULUI ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PUBLIC

Partea II

Doina CAZACU,
doctorand (ICJP al AȘM)

Prezentul articol este dedicat studiului modalităților de dobândire a competențelor teritoriale ale statului, prin prisma evoluției istorice, precum și din perspectiva practicii internaționale.

Printre modalitățile de dobândire a competențelor teritoriale ale statului, care au evoluat de-a lungul istoriei, au fost analizate: ocupația așa-numitelor teritorii „fără stăpân”, aplicarea regimurilor de vasalitate, dreptul statelor la autodeterminare, cesiunea de teritoriu. În accepțiunea unor autori, reprezintă modalități de dobândire a competențelor teritoriale ale statului și arenda internațională a teritoriilor. Ca rezultat al apariției sau dispariției unor subiecți de drept internațional, s-au produs modificări teritoriale ale statelor, fiind aplicate regulile dreptului internațional privind succesiunea statelor.

Cuvinte-cheie: teritoriu; competență; suveranitate; dobândire.

This article is dedicated to the study of the ways of acquiring territorial competences of the state, through the historical evolution and in terms of international practice.

Among the means of acquiring territorial competences of the state that evolved throughout history we analyzed: the occupation of so-called „stray” territories, the application of vassal regimes, the right of states to self-determination, the assignment of territory. Some authors argue that international rents of territories are also manners of acquisition of territorial competences by the state. As a result of the appearance or disappearance of some subjects of international law, territorial changes of states occurred, and the rules of international law on the succession of states were applied.

Keywords: territory; competence; sovereignty; acquiring.

În secolul al XX-lea se conturează o nouă modalitate de formare a statelor prin reclamarea dreptului la autodeterminare, astfel considerăm oportună expunerea poziției vizavi de modalitățile de exercitare a competențelor teritoriale prin realizarea dreptului la autodeterminare, precum și situația desprinderii unor teritorii de la un stat și formarea unuia sau a unor state independente.

În continuarea celor expuse în partea întâi a articolului, venim cu următoarele precizări – singura modalitate de modificare a teritoriului unui stat, admisă de dreptul internațional contemporan, este cea care se întemeiază pe consimțământul liber exprimat al populației care locuiește pe teritoriul respectiv [26, p.147].

Dreptul la autodeterminare a constituit unul dintre principiile aplicabile în special în sec. XX, având în vedere luptele de eliberare națională a popoarelor coloniale. În opinia autorului Nguyen Quoc Dinh, în sensul cel mai larg, dreptul popoarelor la autodeterminare poate fi înțeles ca dreptul la independență a acelor popoare care sunt în mod manifest private de exercițiul autodeterminării interne, dar numai în acest caz [16, p.521].

În literatura de specialitate [31, p.21] mai este utilizat și termenul de „popor ce luptă pentru independență”. Noțiunea de „popor”, în calitate de noțiune juridică distinctă, a fost introdusă în dreptul internațional prin Carta ONU, considerându-se că anume popoarele sunt subiecți ai dreptului de autodeterminare.

Două rezoluții ale Adunării Generale, adoptate la un interval de douăzeci și patru de ore una de cealaltă, vorbesc despre drepturile popoarelor la autodetermi-

nare: Rezoluția 1514 (XV) a Adunării Generale „Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale” [28] și Rezoluția 1541 (XV) a Adunării Generale privind stabilirea celor trei opțiuni ale autodeterminării [29]. În Rezoluția 1514 – referirea la termenul „popoare” este condiționată de multe aluzii la colonialism. Iar în paragraful 2, ea prevedea că toate popoarele supuse dominației coloniale au dreptul de a-și „determina liber statutul lor politic și de a-și urma în mod liber dezvoltarea economică, socială și culturală”. Rezoluția 1541 (XV) a clarificat faptul că această exercitare a autodeterminării poate avea ca rezultat soluții diferite, și stipula că procesul cerea garanții că opțiunea va fi făcută în mod liber, voluntar și în cunoștință de cauză.

Totuși, ulterior în documentele ONU cu privire la subiectul examinat se vorbește de obicei nu despre popoare și națiuni, ci despre „mișcări de eliberare națională” [28].

„Autodeterminarea popoarelor” a fost recunoscută drept un scop de prim rang al dreptului internațional în art. 1 al Cartei ONU, alături de „menținerea păcii și securității internaționale”, „respectul pentru drepturile omului” și „cooperarea internațională”. Totodată, în aceeași ordine de idei, Declarația Universală a Drepturilor Omului, în art. 21 stabilește că: „voința poporului va fi cea care va sta la baza autorității guvernamentale a statului” [15].

Cele două Pacte Internaționale ale ONU din 1966 au furnizat și o definiție a ceea ce presupune dreptul la autodeterminare. Articolul 1 (comun) al Pactului Internațional privind Drepturile Civile și Politice [23]

și Pactului Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale [24] prevede faptul că: „*Toate popoarele au dreptul de a dispune de ele însele (la autodeterminare)*”.

Dreptul la autodeterminare se extinde asupra popoarelor ocupate, supuse discriminării sau ale căror drepturi fundamentale au fost încălcate. În opinia autorului Ion Gâlea, se formează un „vid de suveranitate”, pe motiv că lipsește reprezentarea normală, echitabilă, democratică a poporului respectiv în viața politică a statului din care face parte. De asemenea, autorul consideră că datorită acestui principiu, a fost posibilă secesiunea Bangladeshului [19, p.263].

Dreptul internațional admite clar că nu orice popor care nu a constituit un stat și care locuiește pe teritoriul altui stat poate revendica secesiunea. Potrivit opiniei autorului I.Gâlea, principala modalitate prin care se exercită dreptul popoarelor la autodeterminare este autodeterminarea internă, care presupune participarea în mod reprezentativ la viața politică a statului care deja există [18, p.262].

Limitarea exercitării dreptului la autodeterminare reiese din conținutul Rezoluției numărul 1514 (XV) a Adunării Generale a ONU, Rezoluției numărul 2625 (XXV) a Adunării Generale a ONU privind Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile de prietenie și cooperare între State conform Cărții Națiunilor Unite [12] – fiecare dintre ele punând accentul pe autodeterminare – avertizează asupra tuturor interpretărilor care ar viola integritatea teritorială. În Rezoluția 1514 se prevede că „*orice încercare îndreptată spre distrugerea totală sau parțială a unității naționale și a integrității teritoriale a unei țări este incompatibilă cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite*”. În Rezoluția 2625 (XXV) se prevede că „*nici o dispoziție din paragrafele precedente nu poate fi interpretată ca autorizând sau încurajând o acțiune, oricare ar fi ea, care ar dezmembra sau ar amenința, în total sau în parte, integritatea teritorială sau unitatea politică a unui stat suveran și independent, care se conduce conform principiului egalității în drepturi și dreptului popoarelor de a dispune de ele însele enunțat mai sus și având un guvern care reprezintă ansamblul poporului, aparținând teritoriului, fără distincție de rasă, credință sau culoare*” [12].

Autorul E.Scutaru, făcând referire la practica ONU bazată, în particular, pe Declarația din 1970 asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare între state [12], Declarația de la Viena și Programul de acțiune din 1993, adoptate la Conferința Mondială cu privire la drepturile omului [14], precizează că dreptul la autodeterminare admite separarea numai în următoarele cazuri:

a) dacă se referă la popoarele teritoriilor supuse decolonizării (în prezent această situație și-a pierdut însemnătatea anterioară în legătură cu faptul că procesul decolonizării practic este finalizat);

b) dacă este prevăzută în Constituție (sau altă lege) a statului respectiv;

c) dacă teritoriul, pe care locuiește un anumit popor, a fost supus anexei după 1945;

d) dacă anumite popoare locuiesc pe teritoriul statului, care nu respectă față de aceste popoare principiul egalității și autodeterminării popoarelor și nu asigură reprezentarea tuturor păturilor populației, fără oarecare discriminare în organele de stat [30].

În cazul privind secesiunea Quebecului, Curtea Supremă a Canadei a refuzat să recunoască existența dreptului la secesiune pentru această regiune, afirmând că nu au fost întrunite condițiile de bază pentru ca să fie posibil aplicarea dreptului la autodeterminare, Quebecul bucurându-se de toate drepturile, iar formarea unui nou stat poate avea loc numai prin negocieri și cu acordul organelor reprezentative ale întregului stat Canada [6].

Respectiv, urmează a fi luat în calcul faptul că nu orice „entitate” care pretinde a se considera popor poate aplica principiul autodeterminării. În acest sens, ne referim la minoritățile naționale, care în ultima perioadă, sub egida principiului autodeterminării, au încercat să se „separe” de la un anumit stat, în vederea formării unor state independente.

În opinia autorului R. Higgins, „Minoritățile ca atare nu au dreptul la autodeterminare. Aceasta înseamnă că de fapt ele nu au dreptul la secesiune, independență, sau la asocierea cu grupuri asemănătoare din alte state” [19].

În opinia autorului Namig Aliyev, dreptul la autodeterminare al „poporului din Karabah” este un mit, deoarece acest drept a fost invocat de către Republica Armenia pentru a camufla pretențiile sale teritoriale și pentru a justifica agresiunea. De asemenea, susține autorul, Nagorno-Karabah este o regiune teritorială a Azerbaidjanului, care, în calitate de stat suveran, și-a exprimat voința liberă de autodeterminare a poporului azer, inclusiv a etnicilor armeni care locuiesc pe întreg teritoriul său [4, p.44]. În opinia lui A. Năstase, cazul Kosovo este un „precedent negativ”, care a permis minorității etnice de albanezi, numită „kosovari” să declare independența în 2008, separându-se în acest sens de Serbia [22, p.61].

Acest precedent a fost folosit pentru Crimeea, care era parte componentă a teritoriului Ucrainei, care însă, în urma unui „referendum” s-a declarat independentă și s-a alipit la Federația Rusă. Respectiv, s-a utilizat termenul de „crimeeni” („poporul crimeean?”), pentru a se justifica referendumul care a „decis” exercitarea dreptului la autodeterminare nu al unui popor, ci al unei minorități ruse din Ucraina (majoritară în Crimeea). Odată cu declararea independenței, Crimeea și-a exercitat una din competențele sale, cea privind anexarea la Federația Rusă. În prezent, competențele Crimeii sunt exercitate în coraportul *stat federat – stat federal*. Republica Crimeea este dotată cu puteri publice proprii – legislativă, executivă, judecătorească, fapt consacrat în art. 6 al Constituției Republicii Crimeea din 11 aprilie 2014 [7].

Recunoașterea statelor autodeterminate este un procedeu ce permite, în principiu, statului de a-i fi recunoscut statului ca subiect de drept internațional, or prin recunoaștere se va realiza unul dintre elementele statului – de a stabili relații internaționale.

Recunoașterea unui stat reprezintă actul prin care se admite că o entitate politică îndeplinește condițiile specifice unui stat și își exprimă dorința de a-l considera membru al comunității internaționale [22, p.62].

Statele nou-formate ca rezultat al exercitării dreptului la autodeterminare își exercită suveranitatea deplină, stabilindu-și competențele teritoriale în vederea asigurării funcțiilor statale.

Drept motiv pentru nerecunoașterea unei entități în calitate de stat nou îl constituie schimbările teritoriale cauzate de aplicarea forței. Aplicarea forței în vederea formării unui nou stat se consideră în general ca ilegale și nu vor fi recunoscute. Recunoașterea achiziției unui teritoriu realizată prin amenințarea sau aplicarea forței „*ar fi un amestec necuvenit în afacerile interne ale statului din care făcea parte teritoriul achiziționat ilegal*”. Secesiunea Katanga nu a fost recunoscută de niciun stat. Biafra este un alt exemplu de încercare de secesiune, pe care nu a acceptat-o practic niciun alt stat [30, p.87].

Faptul dacă statul predecesor recunoaște entitatea secesionistă în calitate de stat nou este un criteriu important. „Statele terțe... pot fi prevenite să nu acorde recunoașterea atâta timp, cât statul vătămat nu renunță la drepturile sale, deoarece astfel de acțiuni unilaterale vor încălca drepturile Statului în cauză” [17].

Efectele nerecunoașterii se extind asupra relațiilor cu alte state, în sensul relațiilor diplomatice și consulare, care sunt incompatibile, acestea fiind *signum specificum* al recunoașterii.

În opinia autorului Ioan-Luca Vlad, încheierea de tratate internaționale nu este juridic incompatibilă cu nerecunoașterea, dar simbolic nerecunoașterea nu poate subzista încheierii unor tratate de prietenie sau de alianță. Participarea statului nerecunoscut la tratatele multilaterale este posibilă numai în condițiile impuse de tratatele respective. Cele deschise „tuturor statelor” sunt teoretic deschise și statelor nerecunoscute, ținând însă cont de procedura depozitarului lor. Participarea la un tratat alături de un stat nerecunoscut poate avea loc, eventual cu formularea unei rezerve în acest sens. În funcție de scopul și obiectul tratatului, ea are sau nu efecte juridice. Existența unui stat nerecunoscut pe un teritoriu pretins de un stat parte la un tratat nu împiedică întotdeauna exercitarea drepturilor convenționale ale statului parte, și nici nu eliberează pe celelalte state părți de obligația de a respecta exercițiul acestor drepturi de către statul parte. Participarea statelor nerecunoscute la organizații internaționale este posibilă, dacă se urmează procedura specifică de admitere. Odată admise, ele interacționează cu statele care nu le-au recunoscut pe picior de egalitate. Participarea statelor nerecunoscute este posibilă și în ONG-uri internaționale, unde prevederile statutelor acestora sunt decizorii în privința admiterii lor. Statele nerecunoscute pot să-și înființeze propriile organizații internaționale, care însă pot să nu fie recunoscute, în baza criteriului cantitativ al efectului constitutiv al recunoașterii organizațiilor internaționale [32, p.18].

Republica Crimeea nu este recunoscută de comunitatea internațională ca subiect de drept internațional,

fiind pus la dubii referendumul prin care s-a realizat dreptul la autodeterminare l „poporului din Crimeea”.

Pentru Republica Moldova, problema secesiunii este foarte actuală, având în vedere declararea regiunii din stânga Nistrului ca fiind independentă sub denumirea de Republica Moldovenească Nistreană. Constatăm cu regret că competențele teritoriale ale Republicii Moldova nu pot fi exercitate pe acest teritoriu separat, Republica Moldovenească Nistreană, adoptându-și propria Constituție [8], și-a creat propriul sistem: legislativ, administrativ și judecătoresc.

Constatăm că asupra teritoriilor cesionate statele nu pot să-și exercite competențele lor teritoriale. Deși aceste regiuni pot întruni toate elementele unui stat – teritoriu, populație, guvern, ele nu sunt recunoscute de către comunitatea internațională ca fiind subiecți de drept internațional, astfel, acestea rămân în afara relațiilor diplomatice și consulare, formând un vid în relațiile internaționale.

Modificarea poate consta în desprinderea unor teritorii de la un stat și formarea unuia sau a unor state independente, cum ar fi, de exemplu, desprinderea Norvegiei de Suedia, dezmembrarea URSS. În aceste situații, urmează a fi aplicate regulile privind succesiunea statelor, având în vedere modificările pe care le suferă statele în sfera exercitării suveranității. Succesiunea în dreptul internațional implică, înainte de toate, substituirea unui stat de către altul, în limitele unui teritoriu determinat. În cazul substituirii unui stat (predecesor) de către un altul (succesor) cu privire la un teritoriu determinat și la populația de pe acest teritoriu continuitatea raporturilor de drept internațional existente anterior este întreruptă și pusă în discuție. În aceste condiții, problema transmiterii drepturilor și obligațiilor internaționale apare ca o consecință directă a substituirii. Ea se rezolvă însă nu în temeiul legii, ca în dreptul intern, ci în cadrul exercitării de către statul succesor a suveranității sale, a dreptului de a decide în mod liber dacă și în ce măsură va menține raporturile juridice ale predecesorului. Statul succesor își organizează sau reorganizează sistemul raporturilor sale juridice cu alte state prin confirmarea, preluarea de la statul predecesor a acelor drepturi și obligații decurgând din tratate sau din alte domenii, în conformitate cu interesele sale. Suveranitatea statului succesor se manifestă astfel prin dreptul său de a respinge raporturile juridice, drepturile și obligațiile internaționale anterioare incompatibile cu politica sa internă și externă, cu interesele sale fundamentale. Această caracteristică a succesiunii se reflectă și în Convenția de la Viena din 1978 cu privire la succesiunea statelor în materie de tratate [9] și Convenția de la Viena din 1983 privind succesiunea statelor asupra bunurilor, arhivelor și datoriiilor de stat [10]. Or, interesul noului stat competent nu este de a produce un vid juridic complet în interiorul statului său, el are interesul să contopească, până la un anumit punct, teritoriul nou cu cele vechi și să evite perturbațiile inutile [5, p.325].

În vederea realizării competențelor teritoriale, statele succesoare decid asupra sistemului legislativ,

administrativ, judecătoresc. Cât ține de sistemul legislativ, acesta poate fi păstrat parțial, având în vedere impactul pe care poate să-l aibă prin modificarea integrală și simultană a acestuia. Din punct de vedere practic, considerăm că modificarea integrală este imposibilă, un exemplu în acest sens îl constituie și Republica Moldova, ținând seamă că odată cu destrămarea URSS, aceasta a moștenit cadrul legislativ existent. Menționăm că anumite ramuri de drept au suferit modificări esențiale târziu după declararea independenței, cum ar fi de exemplu legislația civilă, care până în 2003 reprezenta cadrul legal sovietic.

Totuși, este la latitudinea statului independent de a decide modalitatea de funcționare a sistemului administrativ, legislativ, judecătoresc.

Referitor la convențiile internaționale, autorul A. Preda-Mătășaru, analizând convențiile internaționale, distinge următoarele reguli privind succesiunea statelor în cazul fuziunii sau dezmembrării:

- tratatele politice își încetează aplicarea odată cu dispariția statului anterior;
- tratatele de comerț, extrădare, tehnice, cele multilaterale generale își pot continua aplicarea, dacă noul stat și cealaltă parte convin expres sau dacă din conduita lor rezultă acest fapt;
- tratatele de aplicare teritorială, cum sunt cele de navigație fluvială, utilizarea și transportul energiei electrice, comunicații feroviare, canale, se aplică în continuare de statul succesor, frontierele și regimurile de frontieră nu sunt afectate prin succesiune, dacă tratatele anterioare, prin care au fost stabilite, sunt licite.
- bunurile, inclusiv creanțele statului anterior, indiferent dacă se găsesc pe teritoriul său sau în străinătate, dar legate de teritoriul acestuia, se transmit noului stat [26, p.105].

Considerăm oportun de a analiza în mod separat succesiunea în cazul fostei Uniuni Sovietice, în special din perspectiva realităților practice.

În opinia autorului Dumitra Popescu, se disting trei situații privind succesiunea statelor după destrămarea URSS și țin de:

- 1) Statele Baltice (Estonia, Lituania, Letonia), care nu și-au continuat personalitatea juridică anterioară anului 1940, când au fost integrate în mod forțat.
- 2) Federația Rusă, în calitate de continuatoare directă a personalității fostei Uniuni Sovietice.
- 3) celelalte republici [25, p.11].

Principiile de bază care au guvernat condițiile succesiunii sunt inserate în Acordul cu privire la crearea Comunității Statelor Independente [3], Declarația de la Alma-Ata [13], Acordul cu privire la succesiunea referitoare la arhivele de stat ale fostei URSS [2], Acordul cu privire la împărțirea întregii proprietăți de peste hotare a fostei Uniuni URSS [1], Hotărârea Consiliului Șefilor de State CSI în problema succesiunii la tratate [20] ș.a.

Ca rezultat al destrămării URSS, noile state urmau să-și determine calitatea de subiect de drept internațional, inclusiv prin aderarea la organizații internaționale, precum și stabilirea relațiilor internaționale prin semnarea de tratate internaționale

sau recunoașterea celor existente anterior. În cazul Ucrainei și Belarusiei, acestea aveau statut de state independente încă de la terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, când au devenit membri fondatori ai ONU (24 octombrie 1945) și deci ele au calitatea de state continuatoare identice.

Altfel este situația celorlalte state ex-sovietice, pentru care a fost necesară respectarea procedurii prevăzute în art.4 din Carta ONU, fiind acceptate ca state-membre cu titlu individual. Printre acestea se numără: Armenia și Azerbaidjan (2 martie 1992), Georgia (31 iulie 1992), Kazahstan și Kârgâzstan (2 martie 1992), Letonia, Lituania și Estonia (17 septembrie 1992), Moldova, Turkmenistan, Tadjikistan și Uzbekistan (2 martie 1992) [25, p.12].

Ca rezultat al conflictelor teritoriale, unele țări, în vederea asigurării integrității teritoriale și în scopul evitării conflictelor interne, au găsit o formulă mai pașnică, prin care au stabilit un gard de autonomie mai ridicat unor regiuni din teritoriul său. Un exemplu în acest sens ar fi Insulele Aland din Finlanda, care sunt populate de suedezi, regiunile autonome chinezești, locuite de popoarele nehanice, insula Groenlanda din Danemarca, Zanzibar în Tanzania ș.a. [4, p.64]. Teritoriile cu statut de autonomie specială au un grad de competențe mai înalt, pe care le exercită sub forma unui guvern propriu, pot să-și rezolve problemele „interne”, fără a fi necesară aprobarea guvernului central. Respectiv, în aceste cazuri, este necesară stabilirea competențelor exclusive ale guvernului central și a competențelor exclusive ale autonomiei.

Frontiera stabilește limita spațiului geografic în care statele își exercită competențele, iar tratatele de frontieră și cele care stabilesc un regim teritorial nu sunt afectate de succesiunea statelor, acest fapt fiind fundamentat în baza unei reguli general-admise, prevăzute în mod expres de art. 11 și 12 ale Convenției din 1978, precum și prin decizia CIJ, în cauza privind Barajul Gabcikovo-Nagyamaros [11].

În concluzie, având în vedere cele menționate supra și conducându-ne de principiile dreptului internațional privind egalitatea în drepturi a statelor, independența și integritatea teritorială, precum și de principiul inviolabilității frontierelor, de cerințele conviețuirii pașnice, menționăm că statele urmează să exercite competențele lor teritoriale cu bună-credință.

Referințe:

1. Acord cu privire la împărțirea întregii proprietăți de peste hotare a fostei Uniuni URSS, adoptat la 06.07.1992 la Moscova, în vigoare pentru Republica Moldova din 06.07.1992, publicat în ediția: *Tratate Internaționale*, vol. 16, p. 158.
2. *Ibidem*, p. 155.
3. Acordul cu privire la crearea Comunității Statelor Independente, nr. 1991 din 12.08.1991, Publicat: 01.01.1999 în: *Tratate Internaționale* nr. 16, art. 4, în vigoare din 08.04.1994, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=357785>, vizitat la 24.11.2015.

4. Aliyev Namig. *Dreptul Internațional și conflictul Nagorno-Karabah*. Chișinău: Prut internațional, 2012. 132 p.

5. Anghel Ion. M. *Subiectele de drept internațional*. Ediția II revăzută și adăugită. București: Lumină Lex, 2002, 856 p.

6. Cazul privind secesiunea Quebecului, Curtea Supremă de Justiție a Canadei, 20 august 1998, <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/fr/item/1643/index.do>, vizitat la 23.11.2015.

7. Constituția Republicii Crimeea din 11 aprilie 2014, <http://rk.gov.ru/rus/info.php?id=623228>, vizitat la 11.05.2016.

8. Constituția Republicii Moldovenești Nistrene, <http://president.gospmr.ru/ru/news/konstituciya-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki>, vizitat la 13.06.2015.

9. Convenția de la Viena cu privire la succesiunea statelor la tratate din 23 august 1978 https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&lang=fr, vizitat la 23.11.2015.

10. Convenția de la Viena privind succesiunea statelor asupra bunurilor, arhivelor și datoritiilor de stat din 08 aprilie 1983, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-12&chapter=3&lang=fr, vizitat la 23.11.2015.

11. Decizia Curții Internaționale de Justiție din 25 septembrie 1997, în cauza privind Barajul Gabcikovo-Nagyamaros, <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7376.pdf>, vizitat la 23.11.2015.

12. Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile de prietenie și cooperare între State conform Cărții Națiunilor Unite, adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția nr. 2625 din 24 octombrie 1970, http://www.danielturp.org/professeur/activite/enseignement/INT-6050/documents/doc_b-11.pdf, vizitat la 22.11.2015.

13. Declarația de la Alma-Ata din 21 decembrie 1991, <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1168266&subID=100063823,100063824#text>, vizitat la 22.11.2015.

14. Declarația de la Viena și Programul de acțiune din 1993, http://www.ohchr.org/Documents/Events/OHCHR20/VDPA_booklet_fr.pdf, vizitat la 13.04.2016.

15. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948, <http://www.un.org/fr/documents/udhr/>, vizitat la 21.11.2015.

16. Dinh Nguyen Quoc, Daillier Patrick, Pellet Alain. *Droit international public*, L.G.D.J., 7-e ed. 2002. 1510 p.

17. Final Report on the Conflict in the Left Bank Dniester Areas of the Republic of Moldova by the Personal Representative of the Chairman – In – Office of the CSCE Council, Adam Daniel Rotfeld (Poland) Director of SIPRI. Prague, 31 January 1993.

18. Gâlea Ion. *Folosirea forței în dreptul internațional*. Tom.8. București: Universul Juridic, 2009. 320 p.

19. Higgins Rosalyn. *Problems and Process*. International Law and How We Use It, Clarendon Press. Oxford, 1996. 314 p.

20. Hotărârea Consiliului Șefilor de State C.S.I. în problema succesiunii la tratate din 20 martie 1992, <http://>

lawrussia.ru/texts/legal_185/doc185a655x748.htm, vizitat la 24.11.2015.

21. Năstase Adrian, *Crimeea. Cursul scurt de drept internațional*, <https://nastase.wordpress.com/2014/03/22/crimeea-cursul-scurt-de-drept-internațional/>, vizitat la 22.11.2015.

22. Năstase Adrian, Jura Cristian, Aurescu Bogdan. *Drept internațional public. Sinteze pentru examen*. București: All Beck, 1999. 296 p.

23. Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, 1966, intrat în vigoare din 23 martie 1976 <http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>.

24. Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale, 1966, în vigoare din 03 ianuarie 1976. <http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>, vizitat la 21.11.2015.

25. Popescu Dumitra. Destrămarea sistemului socialist și apariția noilor state independente în Europa de Sud-Est. În: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, 2006, nr.1-2 (2). Chișinău, 2006, p. 8-18.

26. Preda-Mătăsaru Aurel. *Tratat de drept internațional public*. București: Lumina Lex, 2002, 499 p.

27. Rezoluția 45/37 a Adunării Generale ONU din 28 noiembrie 1990, Statutul de observator al mișcărilor de eliberare națională recunoscute de către Organizația Unității Africane sau de către Liga Statelor Arabe, http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/45/37&Lang=F, vizitat la 19.11.2015, vizitat la 21.11.2015.

28. Rezoluția ONU 1514 (XV) din 14 decembrie 1960, Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale <http://www.un.org/fr/declaration-decolonization/declaration.shtml>, vizitat la 21.11.2015.

29. Rezoluția O.N.U. 1541 (XV) din 15 decembrie 1960, [http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541\(XV\)](http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541(XV)), vizitat la 21.11.2015.

30. Scutaru Eduard. Problema secesiunii și autodeterminării în dreptul internațional. În: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, 2009, nr. 3. Chișinău, p. 85-90, <http://rmdiri.md/wp-content/uploads/2015/01/RMDIRI-2009-Nr.-3.pdf>, vizitat la 22.11.2015.

31. Țarcă Ștefan. *Drept Internațional Public*. Semestrul I. Universitatea Hyperion, București, 140 p., <http://id-hyperion.ro/cursuri/cursuri%20drept/DREPT%20INTERNATIONAL%20PUBLIC%20-%20an2,%20sem%201.pdf>, vizitat la 21.11.2015.

32. Vlad Ioan-Luca. *Efectele în dreptul internațional ale acțiunilor nerecunoscute de anexare de teritorii sau proclamare a independenței*. Rezumatul tezei de doctorat. București, 2015. 32 p.

Recenzent:
Alexandru BURIAN,
doctor habilitat, profesor universitar
(ICJP al AȘM)